

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav českého jazyka a teorie komunikace
český jazyk

Hana Prokšová

Teze disertační práce

Vývoj a konkurence vybraných typů předložkových vazeb v současné češtině

The development and variation of selected prepositional phrases in contemporary Czech

školitel: doc. Robert Adam

konzultantka: dr. Eva Lehečková

2018

1 Úvod

V předkládané disertační práci se zabývám dynamickými procesy v předložkovém systému současné češtiny. Cílem práce je ukázat různé procesy jazykové změny, ve kterých předložky figurují. Tematizuji možná chápání kategorie významu u funkčních slov a jeho participaci na posunech v tom, jak předložky spolu s pády vyjadřují sémanticko-syntaktické vztahy ve vyšším celku. Na příkladu šíření předložky *s* v instrumentálové vazbě ukazují typ gramatikalizačního procesu, který nespočívá ve změně pádové formy, ale právě a pouze v (ne)přítomnosti předložky *s*. V tomto kontextu se věnuji jednak vnitřní jazykové motivaci ke změně, jednak vlivu mezijazykového kontaktu. Hypotézu o přibližování jednotlivých funkcí předložkového instrumentálu ilustruji kvantitativní analýzou korpusových dokladů veřejně psané a spontánní mluvené produkce a návrhem sémantické mapy zobrazující vztahy mezi těmito funkcemi.

2 Předložky jako morfosyntaktický prostředek

Předložky jsou typicky vymezovány na škále morfém–lexém. Většina českých přehledových zdrojů předložky pojímá jako lexémy specifického typu, jejichž funkce spočívají ve vztazích, které spoluutvářejí při zapojení do větších celků. Všechny zdroje chápou předložky jako významově i funkčně ne plně samostatné, ale odlišují se v míře oné (ne)autonomie. Nejkrainěji, tedy pouze jako morfémové útvary specififikující pád, je pojímá *Mluvnice češtiny 2* (1986, s. 197). Následně jsou chápány na škále od složky pádové podoby (např. *Příruční mluvnice češtiny /PMČ/* 1995, s. 341–342) přes spoluurčovatele pádu (např. *Akademická gramatika spisovné češtiny /AGSČ/* 2013, s. 508) až po prostředek řídicí, udělující pád (např. *Česká mluvnice /ČM/* 1981, s. 105). Ať už je předložkám přiznána jakákoli míra samostatnosti lexikální, jsou tradičně chápány jako syntakticky nesamostatné výrazy úzce související s pádem.

S jednotlivými pády se také pojí různý počet předložek a jednotlivé předložky se pojí s různým počtem pádů. Ke spojení předložek a pádů poznamenává Christian Lehmann, že „prepositions can express finer distinctions than cases can because there are more of them“ (Lehmann 2002, s. 19). Většina primárních předložek není fixně vázána na pád, ale má jistou samostatnost danou širší kombinovatelností. Předložky by tak mohly fungovat jako prostředek upřesňující funkci pádu. Vzhledem k jedinečnému vztahu mezi pády a předložkami se předložky stávají relevantními prostředky vyjádření valence. Oba hlavní směry zkoumající valenci, dvourovinová valenční syntax (viz (viz Daneš–Hlavsa 1981, 1987) a funkční generativní popis (viz např. ustavující práce Sgall 1967; Panevová 1980; tištěný valenční slovník: Lopatková – Žabokrtský – Kettnerová 2008) předložky přiřčleňují ke jmenným frázím. V nich předložka modifikuje podobu jména, resp. jeho funkci, a to zároveň s tím, jak totéž činí pád. Ve své práci vycházím zejména z funkčního generativního popisu, protože jednak pracuje s komplexním systémem založeným na funkcích jednotek ve větě a snaží se v rámci svých cílů zohledňovat syntaktické i sémantické rysy slovních jednotek ve větě, jednak nabízí unikátní valenční slovník Vallex 3.0 (Lopatková a kol. 2016), založený na velkém objemu jazykových dat.

2.1 Předložky a potencialita jejich významu

Předložky se dají obecně nazírat z hlediska funkční morfologie (jako slovní druh o dvou hlavních podmnožinách členů: předložkách primárních a sekundárních) i z hlediska syntaktického. Obě kritéria se mohou propojit tehdy, pokud se předložky zařadí k tzv. funkčním slovům. Pak je možné jim přiznávat i hodnotu významu. NESČ uvádí, že významem se obvykle myslí „pojmová hodnota, obsah jaz[ykového] znaku“. Ve snaze postihnout, co je jazykový význam, se lze v českém kontextu setkat s binárním dělením na význam lexikální a význam gramatický. Předložkám bývá většinou přiznáván pouze ten gramatický, a to teprve ve spojení s pádovou formou. Bémová, Panevová a Sgall upozorňují, že cesta součtu významu pádu a významu předložek, jak u nás byla často uplatňována, není ideální (Bémová – Panevová – Sgall 1989, s. 134). Domnívám se, že předložky mnohem spíše kódují spektrum potenciálních významů, které vychází z pravidelných užití této předložky.

Nezpochybnitelný význam přičítá předložkám kognitivní gramatika. Roland Langacker, hlavní představitel kognitivního přístupu k chápání gramatických vztahů, považuje významovost za inherentní rys jakýchkoli jazykových jednotek: „Numerous elements usually considered ‚grammatical‘ – e.g. modals, demonstratives, prepositions – are obviously meaningful in many of their uses“ (Langacker 2000, s. 18). Klíčový zde podle mě není jen předpoklad, že jakkoli velká jednotka jazyka nese význam, ale i to, že tato významovost tkví právě v užívání této jazykové jednotky. Podle Langackera v jazyce neexistují žádné jasné hranice mezi lexikonem a gramatikou. Klíčový rys pro rozlišení lexikální a gramatické podstaty jazykové jednotky (v originále *symbolic assemblies* nebo též *conventional unit*) je podle něj míra její specifičnosti, respektive schematičnosti. I ty jednotky s vysokou mírou schematičnosti mají význam: „The essential point, though, is that even the most „grammatical“ of grammatical markers – forms like *be, do, of, the infinitival to, agreement markers, case inflections, and derivational affixes* – are viewed in CG (cognitive linguistics, pozn. H. P.) as being meaningful“ (Langacker 2008, s. 23). V podstatě analogické je pak dělení Leonarda Talmyho na prvky třídy otevřené (open-class) a uzavřené (closed-class) (Talmy 2000, s. 22–26, 31–36). Otevřená třída odpovídá lexikálním jednotkám, je početná a její členy mohou snadno vcházet ve spojení¹ s jinými prvky. K uzavřené třídě řadí vázané prostředky flexe a derivace a (v jeho pojetí) volné formy, jako jsou determinanty, předložky, spojky, částice, ale i intonaci jako prostředek suprasegmentální roviny a dále i abstraktní či implicitní gramatické prostředky jako gramatické kategorie, gramatické vztahy, slovosled (Ibid.). A blízké je i pojetí Franka Boerse, který dělí výrazy na nominální (nominals) a vztahové (relational) (Boers 1996, s. 16).

K tomu se pak připojuje i pragmatická složka významu. Langacker v souvislosti s tím upozorňuje, že podle kognitivně orientované lingvistiky se význam nachází „in the minds of the speakers who produce and understand the expressions“ (Langacker 2008, s. 27). Na komunikační situaci se ovšem podílejí i mnohé další faktory než jen významy jednotlivých slov a jejich spojení. Proto jazykový význam výrazu zahrnuje celou širší konceptualizace, která se k výrazu pojí, ale i to, co vlastně mluvčí užitím výrazu vyjádřit zamýšlel, tedy složku pragmatickou (Langacker 2008, s. 42).² Esa Itkonen, který

¹ Spojitelnost prvků nemá autor na mysli kolokabilitu, ale spíše spojitelnost sémantickou.

² Jazykový význam výrazu se dá podle Langackera zachytit definicí: „besides elements that are indisputably semantic, an expression’s meaning includes as much additional structure as is needed to render the conceptualization coherent and reflect what speakers would naively regard as being meant and said, while

se zaměřuje na sociální aspekty významu, klade rovnítko mezi význam a užití a v tomto duchu rozděluje sémantiku, která se zabývá kontextově nezávislými významy, a pragmatiku, která se zaměřuje na kontextově závislé významy (Itkonen 2015, s. 99). Význam předložek je podle koncepcí, které jazyk neoddelitelně spojuje s jeho užitím, mnohem více autonomní a komplexnější, než jak bývá v češtině tradičně pojímán. Jednotlivá užití jedné předložky spolu úzce či volněji souvisejí, tvoří jakési klastry paralelních funkcí. Ty lze zachytit mimo jiné pomocí tzv. sémantických map (Croft 2001). Podle Andrey Tylerové a Vyviana Evanse jsou primární předložky ze své podstaty polysémní jednotky (Evans–Tyler 2003). Podobné pojetí, vycházející z dílčích kombinací pádu a předložky, u nás najdeme např. u Libuše Kroupové (1974).

3 Jazyková změna v oblasti předložkového systému

Kognitivní a komunikační chápání předložek apriorně počítá s jejich dynamičností. Proces změny v užívání předložek může mít různý charakter a příčiny konkrétních proměn lze spatřovat v jazykovém kontaktu nebo v jiných dílčích změnách různého typu uvnitř jazyka, přičemž obojí může být provázáno.

3.1 Jazyková změna: vznik sekundárních prepozic

Jednou z rozsáhlých, dobře sledovatelných změn českého předložkového systému je geneze nových prostředků, které fungují jako nevlastní předložkové výrazy. Tomuto procesu se v práci věnuji podrobněji už u kategorizace předložkových výrazů, abych upozornila na binárnost tohoto slovního druhu. Výklady v českých mluvnicích (ČM 1981, s. 313; PMČ 1995, str. 346; *Mluvnice současné češtiny 1* /MSČ 1/ 2010, str. 282) se shodují v tom, že množství sekundárních předložek umožňuje zachycovat jemnější vztahy ve větě, přesněji a pregnančněji spoluutvářet požadovaný význam. Vznik a užívání sekundárních předložek dokládají potřebu variovat prostředky pro vyjadřování určitých vztahů v jazyce. Sekundární předložky dokážou tyto vztahy vyjadřovat bezprostředněji, explicitněji. Tato přesnost plyne ze sémantického, respektive funkčního rysu hlavní složky těchto předložek. Sekundární předložky vznikají ustrnutím tvarů výrazů z různých slovních druhů a jejich kombinacemi. Původní lexikální význam daných slov se oslabuje, a naopak se posiluje schopnost vyjadřovat funkce jiných slov, resp. vztahy mezi nimi. Proces prepozicializace je široce zastoupeným případem gramatikalizačního procesu. U nás se mu dlouhodobě a velmi podnětně věnovala Kroupová (1971; 1973; 1974; 1982; 1984), dále např. František Čermák (1996), Renata Blatná (2006).

3.2 Dynamika předložkového systému: vnitrojazyková motivace

Předložky ve shodě s náhledem kognitivním chápu jako prostředek vyjadřování vztahů, který v sobě soustřeďuje sémantický i gramatický aspekt jakožto určitou škálu gramatičtější–sémantičtější. Na této škále nemusejí být umístěny neměnně, ale mohou se po ní posouvat – to je právě příznakem

excluding factors that are indisputably pragmatic and not necessary to make sense of what is linguistically encoded“ (Langacker 2008, s. 42).

jazykové změny. Tento posun zachycuje princip gramatikalizace a proces protichůdný pak degramatikalizace, resp. lexikalizace.

Mezi principy, které řídí naše spontánní vyjadřování, řadím jazykovou ekonomii (viz např. MSČ 1, 2010; Newmeyer 1998, s. 126), tendenci k unifikaci prostředků, v tomto případě prepozičního systému (Čermák 1996, s. 38), utvářením analogií podle frekventovanějších jevů. Obě tyto tendence se mohou uplatňovat tehdy, nemají-li žádný negativní vliv na porozumění. Obě vedou k určitému jazykovému zjednodušení, a to ať z hlediska sémantiky užitých výrazů, nebo gramatické komplexity konstrukce. Unifikace, respektive simplifikace systému jazyka je výhodná zvláště pro produktora projevu, který preferuje výběr z co nejmenšího spektra prostředků (viz Stolz a kol. 2006, s. 394).

3.3 Dynamika předložkového systému: vliv jazykového kontaktu

Pod jazykovým kontaktem si lze představovat různé situace – společenskou nebo politickou nadřazenost skupiny lidí s odlišným jazykem (stav vlivu němčiny na češtinu v 18. a 19. století), společenskou privilegovanost jiného jazyka bez jasné privilegovanosti sociální skupiny jeho mluvčích (stav současného vlivu angličtiny na češtinu), situaci vícejazyčné společnosti, z níž vzniká nejvýhodnější forma dorozumívání (stav vlivu angličtiny jakožto *lingua franca* v konkrétních odvětvích lidské činnosti), a ještě mnohé další.

Haspelmath tvrdí, že mezi evropskými jazyky lze nalézt mnoho významných shod ve vyjadřování různých jazykových funkcí a kategorií, přestože se zde sdružují jazyky z různých jazykových větvi nebo rodin (Haspelmath 1998, s. 271n.). Tuto situaci označuje Haspelmath jako evropský jazykový areál.³ V případě češtiny se po značnou část 20. století psalo zvláště o předchozím dlouhodobém vlivu němčiny. Ten měl nepochybně za následek i pohyb v předložkovém systému češtiny. Nebyl to však vždy vliv přirozený, přímý, ale částečně i vědomě zavedený. To dokládá puristická tendence, k níž se uživatelé češtiny, a nejspíše hlavně soudobí čeští lingvisté, uchýlovali, a to regulace určitých typů předložkových vazeb v přesvědčení, že jsou působeny vlivem němčiny. Ukázkovým příkladem této tendence je umělá snaha redukovat předložku *s* ve spojení s instrumentálem i tam, kde byla v češtině zcela noremní.⁴

4 Případová studie – konkurence předložkové vs. bezpředložkové vazby s instrumentálem v češtině⁵

V případové studii konkurence bezpředložkového a předložkového instrumentálu ilustruji jeden dílčí posun českého předložkového systému. Instrumentál jsem si vybrala proto, že při pronikání

³ Srov. pojem *Sprachbünde* (Trudgill 2011).

⁴ K tomu např. Pavel Trost: „Nemáme dosud spolehlivý přehled o tom, jak daleko dospěl úpadek prostého instrumentálu v obecné češtině; je však nepochybné, že tu proběhl. Restituci prostého instrumentálu v různých jeho funkcích v jazyce spisovném, zčásti i mluveném prosadilo patrně úsilí gramatiků; v době obrozenské jsou časté hyperkorektní instrumentály prosté“ (Trost 1963, s. 25).

⁵ Některé části této studie byly publikovány (Prokšová 2017).

předložky *s* do tradičně bezpředložkových vazeb se nemění pád daného připojení, pouze se formálně rozšiřuje o předložku.

Vazbu instrumentálu *s* předložkou *s* jsem pro své pozorování vybrala z několika důvodů:

- i. představuje relativně komplexní, přesto funkčně pestrou strukturu;
- ii. podléhá poměrně konzistentní jazykové změně, jejíž obdoby lze – aktuálně či diachronně – sledovat i v jiných jazycích;
- iii. předložka *s* je základní předložkou, která se s instrumentálem pojí, a instrumentál je téměř výhradním pádem pojícím se s předložkou *s*, vztah předložkového instrumentálu a předložky *s* je tedy v českém pádovém systému v podstatě unikátní.⁶

V práci se zabývám různými pojetími funkcí instrumentálu v českých mluvnicích⁷ a samostatných studiích (zejména Uličný 2000; Panevová 1996). Za výchozí členění pro další práci jsem si vybrala to, které se uvádí v Mluvnici současné češtiny 2 (*Mluvnice současné češtiny 2 /MSČ 2/ 2014*) a které je založeno na funkčním generativním popisu. Vyhovovalo mi pojímat jednotlivá užití jako prostředky vyjádření sémantických rolí ve větším celku, některé konkrétní funkce jsem se ovšem v analýze materiálu rozhodla nepoužít buď jako pro mě ne zcela jasně vymezené (např. doplnění zřetele), nebo pro mé potřeby příliš jemné.

4.1 Případy konkurencí

Toho, že se předložka *s* objevuje i ve vazbách tradičně bezpředložkových, si všímají mnozí. Většinou to bývá spojováno s projevy nižšího stylu a s mluveností (Bémová – Panevová – Sgall 1989, s. 134n.; PMČ 1995, s. 243; MSČ 1 2010, s. 288). K motivaci tohoto procesu se ovšem přehledové zdroje většinou nedostávají, a opakujícím se vysvětlením tak zůstává hlavně vliv němčiny. Existuje ovšem několik oblastí, v nichž se konkurence vyskytuje běžně a je považována za noremní.⁸

Jsou jimi například **zaměnitelnost vazeb** u případů jako *chlubit se*, *pyšnit se*, *hospodařit*, *plýtvat*, zčásti *šetřit*. Zvláštní skupinu v oblasti konkurence bezpředložkové vazby a vazby *s* předložkou *s* tvoří doplnění po **slovesech manipulace** typu *hýbat*, *pohnout* a veškerých expresivních vyjádření pohybu typu *mrsknout*. V datech, která jsem analyzovala, zejména pak v korpusu spontánní mluvené komunikace, se vyskytovalo mnoho předložkových realizací vazby se slovesy pohybu s expresivním nábojem typu *praštit*, *prásknout*, *bouchnout*, která standardně vyžadují objektová doplnění v instrumentálu. Specifickým podtypem užití sloves manipulace je právě **spojení s částmi lidského**

⁶ Podle výsledku statistické analýzy korpusu SYN2005 se předložka *s* pojí s instrumentálem v 99,6 % všech svých výskytů, ze všech sledovaných předložek má tedy nejpevnější spojení s konkrétním pádem; zároveň je podle této analýzy instrumentálová vazba realizována nejčastěji právě předložkou *s* (Bartoň – Cvrček – Čermák – Jelínek – Petkevič 2009, s. 195–196).

⁷ Přehledové zdroje zde dělím na „tradiční“ a „korpusové“. Důvodem byl předpoklad, že mluvnice, které vycházejí z velkého množství analyzovaných jazykových dat, budou spíše reflektovat změny předložkového systému. Tento předpoklad se potvrdil zčásti: explicitní zmínku o rozšiřování instrumentálových vazeb o předložku *s* najdeme v Mluvnici současné češtiny 1 (Cvrček a kol. 2010, s. 288), dále ale i v Příruční mluvnici češtiny (1995, s. 243) nebo v Mluvnici spisovné češtiny Františka Trávnička (1949, s. 611).

⁸ Takovým příkladem by mohla být i konkurence *obchod něčím* × *obchod s něčím*. Ta je ovšem příkladem vytvoření nepředložkové varianty k té s předložkou, která byla v češtině tradiční. Důvodem bylo to, aby se odlišila od analogického spojení německého (*Obchod se smíšeným zbožím* 1937).

těla. Mohli bychom rozlišovat případy, kdy subjekt vykonává pohyb vlastní částí těla, pak např. *dítě kope nohama*, a kdy částí těla někoho jiného, pak by měla být namísto předložková vazba, např. *doktor hýbe s nohou pacienta*. Podle mých sledování může platit, že čím je část těla perifernější (ruka více než břicho, prsty více než ruka apod.), tím spíše se ve vazbě se slovesy pohybu může objevit předložka *s*. Druhou motivací pro použití předložkové vazby je také nějaký defekt dané části těla, např. zranění: *na pohmožděné levačce měl problém hýbat s prsty*. Zajímavou konkurenci představuje také dvojitá možná podoba výrazu **pomocí, resp. s pomocí**, který se dnes velmi hojně užívá ve funkci sekundární prepozice. Koexistenci obou vazeb se pokouším vysvětlit nahlédnutím do dokladů starší češtiny (korpus ČNK diakorp_v6). Z nich vyplývá, že předložková forma spojení se používala primárně ve významovém spojení s bytostmi (živými i náboženskými). Nejspíše tak fungovala pro vyjádření komitativní funkce (*někdo s pomocí boží, někdo s pomocí krále* aj.), dnes se ovšem zcela ve shodě s celou dynamikou předložkové vazby přesouvá jakožto gramatikalizované spojení v platnosti sekundární předložky i k vyjádření objektu (*s pomocí nitě delší strany nařaste na délku rámu*).

Různé případy dynamiky předložky *s* u instrumentálních vazeb najdeme v nářečích (např. Juda 1922; Trost 1963; Spal 1975).

4.2 Funkce instrumentálu: komitativ × instrumentálnost

Instrumentál a komitativ jsou způsoby označování typu vztahů, které jsou si sémanticky a v mnohých jazycích i formou, která je vyjadřuje, velmi blízké. V češtině komitativní funkci⁹ chápu jako jednu ze svébytných funkcí instrumentálu obligatorně s předložkou *s*. Považuji ji dokonce za jednu ze základních dvou funkcí, od nichž je většina funkcí instrumentálu odvozena, tedy funkce komitativní (funkce sociativní, funkce doprovodu) a funkce instrumentální (funkce vyjádření nástroje). Podle WALŠ (Stolz – Stroh – Urdze 2013) se jazyky co do vyjadřování komitativní a instrumentální funkce dělí do tří skupin:

- a) typ rozdílnosti = funkce komitativu a funkce instrumentálu, důsledněji instrumentality/nástrojovosti, je vyjadřována pomocí jiných vztahových prostředků (*relator*),
- b) typ shody = vyjádření funkce komitativu a funkce instrumentálu je formálně shodné, využívá tytéž prostředky,
- c) typ míšení = má dva či více různých vztahových prostředků, z nichž některý/některé spoluutváří funkci komitativu i instrumentálu, některý/některé jen komitativu, nebo instrumentálu.

Totéž dělení jazyků najdeme i u Heineho a Kutěvové (2006, s. 184n.). Mezi jednotlivými fázemi pak autoři předpokládají jednosměrný vývoj. Původní prostředky komitativu se šíří k funkci instrumentální (Stolz a kol. 2006, s. 363). Teprve z této fáze, kdy komitativ a instrumentál koexistují v jedné funkční doméně, může vznikat „nový komitativ“.¹⁰ Ten se tudíž podle autorů generuje ze stavu pádového synkretismu posílením právě jedné funkce – komitativní. Stav b) typu shody označují

⁹ O komitativní nebo též sociativní funkci u nás viz Šmilauer (1972), Spal (1975).

¹⁰ Stolz a kol. k němu píše: „new formally distinct Comitative“ (Stolz a kol. 2006, s. 370).

jako pádovou polysémii komitativ–instrumentál (comitative-instrumental case polysemy) nebo s odvoláním na Stolze a kol. (2006) jako pádový synkretismus (case syncretism). Pádový synkretismus panuje v germánských a románských jazykových skupinách, tedy v jazycích, které měly značný vliv na (menší) jazyky okolní. Příkladem jazyků, v nichž se pádový synkretismus vyvinul, je podle autorů bulharština, makedonština, slovinština, srbština (ekavština i jekavština) či molivský dialekt chorvatštiny,¹¹ neboť právě tyto jazyky byly v kontaktu zejména s němčinou či italštinou nebo dříve s lidovou latinou. Tentýž proces unifikace obou funkcí, a to už v pokročilé fázi, probíhá v baltských jazycích (lotyštině a litevštině), které byly historicky rovněž v silném kontaktu s němčinou. Čeština je jako západoslovanský jazyk řazena k typu a), tedy k jazykům, které funkce komitativní a instrumentální, resp. funkci instrumentality, vyjadřují rozdílně. Podle chování jiných evropských jazyků, které s jazyky typu shody byly v intenzivním kontaktu, se dá předvídat, že by se i v češtině mohlo vyjadřování těchto dvou základních funkcí sjednocovat rozšířením primárně komitativní předložky s. Roli může hrát i aspekt komunikační: pro mluvčího je výhodnější vybírat v projevu z co nejmenšího možného množství kategorií, jelikož „[...] it is easier in speech production to operate with a small number of rules and categories“ (Stolz a kol. 2006, s. 394).¹² V praxi by to znamenalo nerozlišovat u instrumentálu jeho funkce, ale užívat předložku s všude tam, kde si obě formy instrumentálu významově přímo nekonkurují¹³ nebo kde není významově přesnější předložka jiná. Komitativní funkci instrumentálu ovšem máme v češtině možnost ještě posílit, a to užitím sekundární předložky *spolu s*. Takové pronikání naznačuje, že i přes postupné sblížování vyjadřování obou funkcí cítí uživatelé češtiny v určitých kontextech potřebu komitativní funkci explicitně signalizovat.

Úvahy o sblížování obou funkcí se objevují i na rovině sémantické. George Lakoff a Mark Johnson pracují s metaforou *An Instrument Is a Companion* vycházející z toho, že v našem konceptuálním systému chápeme určité pro nás podstatné užité předměty typu automobilu, zbraně aj. jako své společníky a v tomto duchu se o nich i vyjadřujeme (Lakoff–Johnson 1980, s. 135).

4.3 Analýza spojení s + INSTR: sonda do korpusů psaných i mluvených projevů

Případovou studii uzavírám analýzou materiálu přepsaných spontánních mluvených projevů a veřejných psaných projevů. Využila jsem korpusy Českého národního korpusu syn2015 a ortofon_v6. Z každého jsem využila náhodně vygenerovaný vzorek 1000 dokladů předložky s. Každému z dokladů jsem přiřadila funkci ze seznamu vybraných funkcí, který se primárně zakládal na funkcích rozeznávaných ve funkčním generativním popisu, zdrojem bylo členění v MSČ 2 (2014) a ověřovacím zdrojem zejména při práci se samotnými daty slovník Vallex 3.0 (Lopatková a kol. 2016). U každého dokladu jsem rovněž zaznamenávala, zda a které zájmeno se vyskytlo v pozici hned po předložce.

¹¹ Moliský dialekt chorvatštiny je užíván chorvatskými mluvčími žijícími v oblasti italské oblasti Molise.

¹² Potřeby adresáta jsou opačné, tedy dostávat co nejpřesnější informace s co nejjemnějším rozlišením. Zdá se, že potřeby produktora jazyk alespoň v oblasti užívání funkčních slov češtině ovlivňují silněji (srov. též progres některých spojovacích výrazů na úkor jiných: *když, kdy, přičemž* aj.).

¹³ Příkladem přímé konkurence by byla dvojice predikativního a komitativního instrumentálu: *Eva je herečkou* × *Eva je s herečkou*.

Ve výsledku jsem pracovala s celkem **14 funkcemi**:

1. *patiens* (PAT)
2. *adresát* (ADDR)
3. *patiens_objekt pohybu* (MANIP)
4. *prostředek* (MEANS)
5. *prostředek_vehikl* (MEANS_V)
6. *prostředek uvozený (s) pomocí* (MEANS_P)
7. *doprovod* (ACMP)
8. *doprovod_determinace* (ACMP_D)
9. *doprovod_zamližená okolnost děje: konektivní* (ACMP_K)
10. *čas* (TWHEN)
11. *ustálená fráze s částicovou platností* (PHR)
12. *vazba s to* (PHR_STO)
13. *sekundární prepozice s předložkou s na začátku* (PREP_B)
14. *sekundární prepozice s předložkou s na konci* (PREP_E)

Z 1000 náhodně vygenerovaných dokladů z obou korpusů jsem nakonec přiřadila funkci 984 dokladům z korpusu *syn2015* a 951 dokladům z korpusu *ortofon_v1*. Jednotlivé rozložení funkcí uvádím v tabulce (tab. 1).

	<i>syn2015</i>	<i>ortofon_v1</i>
celkem	1000	1000
defekt	16	49
PAT	213	128
ADDR	143	150
MANIP	15	6
MEANS	4	11
MEANS_V	7	18
MEANS_P	1	0
ACMP	129	350
ACMP_D	426	262
ACMP_K	6	15
TWHEN	8	1
PHR	1	2
PHR_STO	2	0
PREP_B	11	1
PREP_E	13	0
PAT/ADDR	1	0
PAT/MEANS	0	1

ADDR/ACMP	0	1
PAT/ACMP	0	2
MEANS/ACMP_D	1	2
MEANS/ACMP_V	0	1
TWHEN/ACMP_D	3	0

Tab. 1: přehled počtu anotovaných funkcí ve vzorcích korpusu syn2015 a ortofon_v1.

Nejznamenatelnější procentuální rozdíl výskytu (22 %) je u funkce doprovodu, tedy funkce komitativní. Ukazuje na to, že v mluvené češtině je vyjadřování komitativu touto formou signifikantně častější než v češtině psané. Prominence této funkce v mluveném projevu by mohla být jedním z podstatných aspektů, které způsobují pronikání předložky s i do jiných funkcí a tím relativní sjednocování formy instrumentálové vazby.

Z 1000 náhodně vygenerovaných dokladů následovalo po předložce s bezprostředně zájmeno celkem v 228 dokladech z korpusu syn2015 a v 524 dokladech z korpusu ortofon_v1. Jednotlivé rozložení zájmen na první pozici po předložce uvádím v tabulce (tab. 3).

	syn2015	ortofon_v1
celkem	228	524
pers1	16	34
pers2	6	11
pers3	88	115
pers_r	9	9
pos1	9	10
pos2	1	1
pos3	12	2
pos_r	15	3
dem	40	272
rel	14	7
int	0	14
ind	9	36
neg	2	5
tot	7	5

Tab. 2: přehled počtu zájmen v bezprostřední pozici po předložce s ve vzorcích korpusu syn2015 a ortofon_v1.

Podle výsledků se tedy v souboru spontánně mluvených projevů vyskytovala zájmena, zejména demonstrativa a personalia významně častěji než ve vzorku korpusu psaných projevů.

V materiálu náhodných vzorků z obou korpusů jsem označila celkem 56 příznakových výskytů předložky. Ty jsem rozdělila na výskyty substandardní (výskyty N), v nichž je předložka s navíc oproti pojetí ve všech referenčních zdrojích, a potenciální (výskyty P), v nichž je možné dvojí řešení bez významového nebo konkrétního stylového rozlišení (např. v doplněních po slovesech pohybu s doplněním objektů nebo v případech s dvojí možnou rovnocennou interpretací), případně některá interpretačně zčásti sporná.

	celkem hodnocených z výchozích 1000 dokladů	výskyty S	výskyty N	výskyty P
syn2015	98,3 %	97,66 %	1,02 %	1,32 %
ortofon_v1	93,3 %	96,46 %	1,93 %	1,61 %

Tab. 3: procentuální rozložení výskytů jednotlivých typů konstrukcí, zaokrouhloeno na dvě desetinná místa.

Pro ilustraci zde uvádím pouze doklady N z obou souborů dat, tedy výskyty předložky s, které považuji za substandardní (tab. 4 a 5).

pravý kontext		levý kontext
Ale cosi mi ujíždí v hlavě. Tluču	s	ní na všechny strany, tluču s ní jako kladivem
Ráda by vyjádřila strach pravou rukou, ale ta tu jenom leží a nedá se	s	ní hnout. Zvláštní. Proč tou rukou nedokáže pohnout
to už Hannes držel ve vztyčené ruce klíče, triumfálně	s	nimi zacinkal
Když klíče našel, znovu	s	nimi hlasitě zařinčel ¹⁴ , teď už naschvál.
upustil kus kartónu, aby ho zase mohl zvednout. Mával	s	ním dokola kolem a pak ho Petovi foukl do tváře
Když potom miss Florence sáhla při snídani po džemu – přičemž samozřejmě podotkla, že tohle není žádný džem, a rozpovídala se o jakési nepředstavitelné anglické věci	s	nožem v tenkých roztažených prstech mazala trochu té hmoty pomalu na chléb
Tos mě nasral	s	tím koncem listopadu
Na téma navázal prezident Logistické akademie Jaroslav Bazala	s	přednáškou o kvantitativním a kvalitativním měření a logistickém auditu
Sem patří nedostatečné ocenění vysokoškolsky vzdělaných lidí; ironie,	s	níž je častováno vědění

¹⁴ Upozorňuji, že tento doklad a doklad předcházející (*triumfálně s nimi zacinkal*) pocházejí z různých zdrojů.

Obr. 23 ukazuje velmi alarmující číslo z epidemiologické studie ČDS, které dokumentuje, že pouze 6 % nemocných s cukrovkou 1. typu a 3 % nemocných	s	cukrovkou ¹⁵ 2. typu dosahují zároveň všech cílů
--	---	---

Tab. 4: výskyty N ve vzorku syn2015.

pravý kontext		levý kontext
povídám .. úplně m* .. úplně mě vytočil ty vole	s	tím že nakládá ty vole
ona mě nasrala	s	tou skříní
těsně před tím než vyjede tak že	s	tím cukneš
x	s	těma svítícíma .. těma .. s těma leddiodkama nějakajma tam svítily jako ve tmě
my jsme dělali ten jeden okruh teda je toho dost to máte pravdu protože .. když to člověk uváží tak to by	s	tím vopravdu strávil celej den
kdyby to byly jako cihly jako	s	tím bysme vydláždili cestu ale to budou nepravidelný kusy
ale já to musím udělat protože právě	s	tím druhým i můžu jakoby dobře fotit
a do do do Vídně jsem jel	s	tím jejich autobusem ¹⁶ jako kdysi jako
máma s něma měla strach aha topit protože to se kdysi	s	tím kdosi otrávil víš jak špatně to spalovalo
2 tam normálně stáli z vobchodů a normálně jsme ko* kotvili	s	to loďó a vylízali a normálně z vobchodu
si to ale musíš projít a jo .. hlavně	s	tím budou muset projít ty nováč* nováčky že jo
ty by ses to třeba vůbec nedozvěděl a vůbec bys ¹⁷	s	tím nebyl pohoršen
teďka si nejsem jistá	s	těma dveřma jak voni to nakonec vymyslej
s čím ¹⁸ to tady šermuješ	s	nějakým me* já nevím nějakým mečem nebo co prostě
no voni ¹⁹ teďka jdou .. teď jsem	s	nima tudle něco měřila .. četli jsme na rychlost ..
no jo ta je drahá že sa	s	ňou dá fotit aj pod vodou
budu zateplovat ta fasáda	s	kontaktním zateplovacím systémem

¹⁵ Spojení typu *nemocný s cukrovkou* není ojedinělé. Chápu ho jako příznakové proto, že *onemocnět* má vazbu s prostým instrumentálem. Nevylučuji ale, že substantivizované adjektivum *nemocný* se natolik lexikalizovalo, že jeho vazba byla oslabena. Vzniká tak jakási souřadnost: *někdo je nemocný a někdo s něčím*, v tomto případě cukrovkou, ve smyslu široce pojatého doprovodu.

¹⁶ Podle širšího kontextu se zde mluví o řízení autobusu, nejspíše ve smyslu konání povolání.

¹⁷ Zde bylo třeba – podobně jako u mnohých dalších nahrávek – zkontrolovat i zvukovou nahrávku, abych si ověřila, že mluvčí opravdu artikuluje dvě [s] a sebou.

¹⁸ Tento doklad nebyl zahrnut do náhodně vybraného vzorku, jinak by sem rovněž náležel.

¹⁹ Podle širšího kontextu se zde mluví o hodinách, tzv. cibulích.

než přijedeme domů	s	autem ten bude desetkrát doma přiletí zpátky
--------------------	---	--

Tab. 5: výskyty N ve vzorku ortofon_v1.

Hypotézy byly testovány pomocí testu dobré shody (χ^2) a následně ještě ověřeny lineárním modelem, konkrétně modelem polynomické logistické regrese.

Pro ověření hypotéz C) a D) byly do analýzy zahrnuty pouze ty funkce a ta zájmena, které se ve sledovaných vzorcích vyskytují alespoň 2x, a to alespoň ve dvou typech výskytů (výskyty N, výskyty P, výskyty S). Bylo třeba omezit počet parametrů proměnných, protože jejich výchozí počet přesahoval celkový počet výskytů N či výskytů P. Příliš velký počet funkcí, z nichž některé byly zastoupeny pouze několika, nebo dokonce žádným dokladem, neumožňuje dostatečně citlivé srovnání. Ve výsledku tedy byly vybrány funkce ACMP, MANIP, MEANS, PAT a zájmena DEM a PERS. Pod funkcí doprovodu ACMP byly zahrnuty i výskyty doprovodu_determinace ACMP_D a pod funkcí prostředku MEANS byly zahrnuty i funkce prostředku_vehiklu a prostředku uvozeného (*s*) pomocí. Celkem bylo do analýzy zahrnuto 1474 výskytů. Jednotlivé parametry byly následující:

- parametry faktoru funkce (fx): ACMP, MANIP, MEANS, PAT;
- parametry faktoru zájmeno (pron): DEM, PERS, NONE (= nulové zájmeno);
- parametry faktoru korpus (corp): syn, orto.

Výsledky počtů uvádím v tab. 6.

	ACMP	MANIP	MEANS	PAT
N	0	6	12	8
P	4	7	8	2
S	1108	6	21	291

	NON	DEM	PERS
N	5	13	8
P	6	8	7
S	987	242	198

Tab. 6: výskyty konstrukcí s předložkou s zahrnuté do analýzy podle funkcí a podle zájmen: počty výskytů S, výskytů P a výskytů N.

Srovnání přineslo tyto výsledky v oblasti funkcí:

- četnost (sdružené) funkce ACMP se u výskytů N a P ukázala oproti ostatním hodnoceným funkcím jako signifikantně nižší než u výskytů S;
- četnost funkcí MANIP a MEANS se u výskytů N a P ukázala oproti ostatním hodnoceným funkcím jako signifikantně vyšší než u výskytů S;
- četnost funkce PAT se mezi výskyty N a P a mezi výskyty S signifikantně neliší;

Srovnání přineslo tyto výsledky v oblasti zájmen:

- u výskytů N i P se ukázala signifikantně vyšší proporce DEM a PERS a signifikantně nižší nulové zájmeno.

Pro bližší ověření vztahu všech faktorů byl ještě použit model polynomické logistické regrese. Jako výchozí bod srovnání vlivu funkce byla stanovena funkce ACMP. Model ukázal, že funkce MANIP a MEANS, dokonce i funkce PAT u výskytů N jsou signifikantní prediktory nestandardního výskytu konstrukce s předložkou s, tedy tohoto výskytu N. Znamená to, že pokud se předložková konstrukce vyskytne místo funkce ACMP ve funkci MANIP nebo MEANS, zvyšuje se pravděpodobnost, že půjde o výskyt N nebo výskyt P. Takto podle modelu predikuje výskyt N i funkce PAT. Přítomnost žádného z typů zájmena se v modelu neukázala jako tak signifikantní prediktor jako funkce, pouze přítomnost DEM v případě výskytů N je na hranici statistické významnosti. Ani u výskytů N, ani u výskytů P se neprokázal efekt korpusu jako signifikantní. Výsledky tohoto srovnání tedy napovídají, že nejsilnějším prediktorem nestandardního výskytu instrumentálu s předložkou s je funkce.

Analýza měla ověřit následující hypotézy:

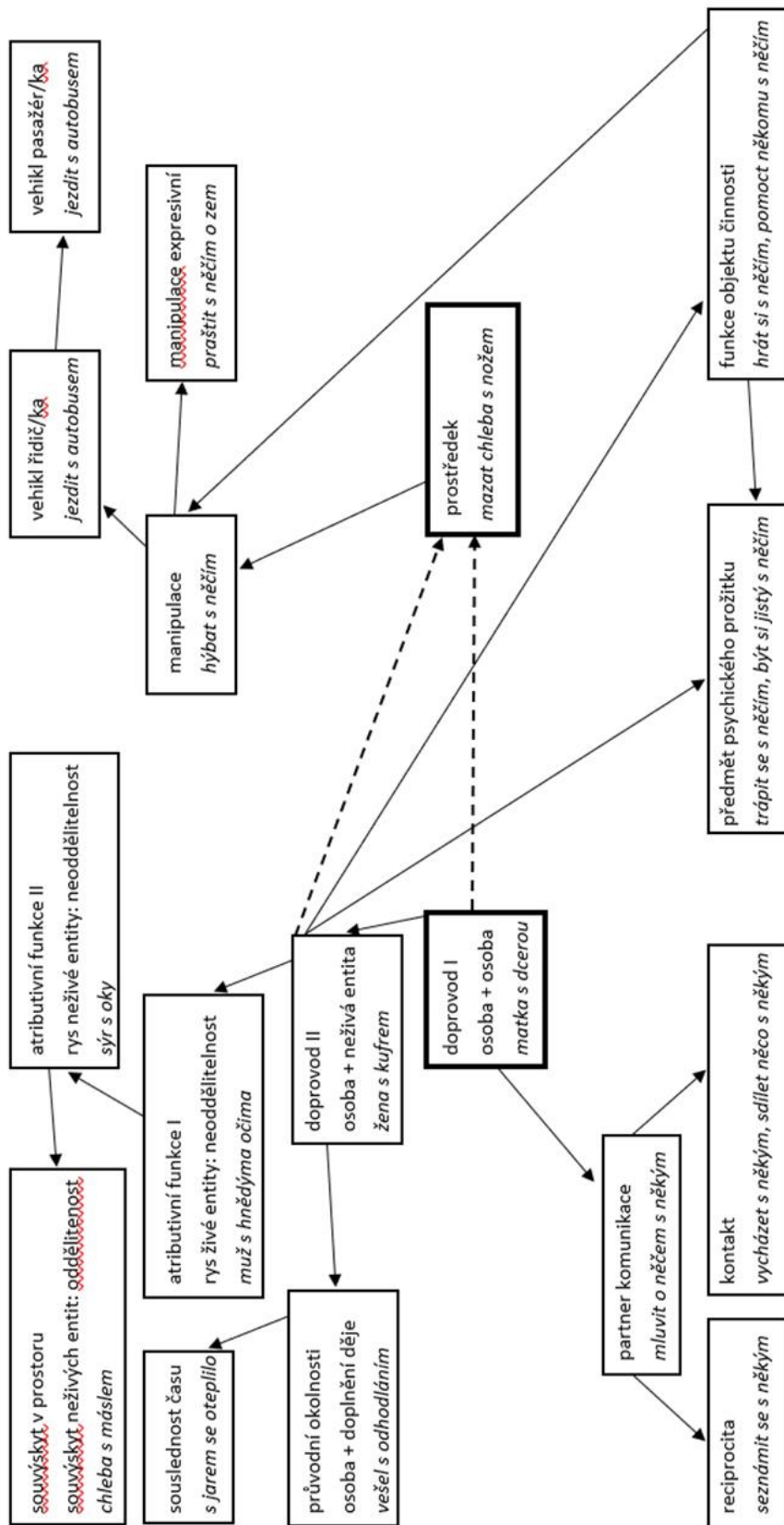
- A) Ve vzorku spontánně mluvených projevů bude více dokladů pronikání předložky s do původně bezpředložkových vazeb s instrumentálem než ve veřejných tištěných projevech.
- B) Rozložení funkcí předložkového instrumentálu nebude ve vzorku mluvené a psané produkce stejné.
- C) Předložka s proniká do původně bezpředložkových vazeb s instrumentálem, pokud má jmenná fráze funkci vyjádření prostředku či nástroje.
- D) Pronikání předložky s do původně bezpředložkových vazeb s instrumentálem je způsobováno tím, je-li ve jmenné frázi na první pozici zájmeno ukazovací nebo osobní.

Výsledky ověření nebo vyvrácení hypotéz na základě zkoumaných vzorků jsou následující:

- A) Statistické srovnání hypotézu nepotvrdilo. Prostý součet výskytů (10 ku 18 výskytům N v syn2015 ku ortofon_v6) ji ovšem podporuje.
- B) Hypotéza se potvrdila. Rozložení funkcí je rozdílné. Nejvýznamnějším rozdílem je, že v souboru dat spontánně mluvených projevů se významně častěji vyskytuje vyjádření komitativní funkce než v souboru z korpusu projevů psaných (350 ku 129). V početnějším vzorku by vysoká frekvence užívání instrumentálu v komitativní funkci mohla s užíváním substandardní předložky s v jiných funkcích souviset.
- C) Hypotéza se potvrdila. Výsledky ukazují, že nejpravděpodobnějšími prediktory nestandardního zapojení předložky s je funkce prostředku a doplnění po slovesech pohybu, manipulace.
- D) Statistický model hypotézu nepotvrdil. Data ukazují, že přítomnost zájmena v bezprostřední pozici po předložce není silnějším prediktorem nestandardního zapojení předložky s, než jakým je funkce. Nadpoloviční přítomnost demonstrativ ve vzorku dokladů z korpusu ortofon_v6 ovšem podle mě může mít za následek, že se jejich vliv nemusí statisticky projevit. Výsledek tedy bude třeba ověřit na širším vzorku.²⁰

²⁰ V práci uvádím další doklady nestandardní předložky s, které se vyskytují v celkovém souboru dat v korpusu ortofon_v1 a další nasbírané doklady. Přítomnost zájmena je u nich obvyklá.

Jednotlivé funkce instrumentálu s předložkou s a jejich vztahy ilustrují sémantickou mapou.

Obr. 1: Sémantická mapa instrumentálu s předložkou s.

5 K pohybu předložky *na* v současné češtině

Jako doplňující zmiňuji proces pronikání předložky *na* ve spojení s lokálem nebo akuzativem do vyjádření různých, primárně prostorových vztahů. Progrese předložky *na* je dlouhodobě diskutované téma (Čechová 1981; AGSČ 2013, s. 706). Domnívám se, že je jedním z dokladů tendencí simplifikovat jazykový systém, v tomto případě navíc podpořený tím, že předložka *na* není z hlediska sémantiky tolik vyhraněna jako např. předložka *v* používaná primárně pro signalizaci uzavřenosti daného prostoru při vyjadřování prostorových vztahů. Šíření předložky *na* v místních vztazích vypovídá o tom, že *na* je nejvíce neutrální prostředek vyjádření lokace s nejvyšší možnou kolokabilitou, a proto se stává prostředkem široce uplatňovaným. Taková změna ostatně opětovně odpovídá strategii produktora zjednodušovat systém užívaných prostředků. Vliv může mít i jistá proměna pojmání prostorových vztahů jako takových. To by si jistě zasloužilo další výzkum.

Progresi předložky *na* dokládám v práci přehledem vybraných dotazů adresovaných jazykové poradně Ústavu pro jazyk český AV ČR,²¹ a to nejen těch v lokální funkci, ale i dotazů na valenci sloves a deverbativ.

Mezi dotazy adresované jazykové poradně na konkurenci *v* × *na*²² figurují tyto oblasti:

- i. státy, území:²³ *v Ukrajině* × *na Ukrajině*;²⁴ *v Islandu* × *na Islandu*; *v Papui-Nové Guineji* × *na Papui-Nové Guineji*; *v Havaji* × *na Havaji*;²⁵ *v Černé Hoře* × *na Černé Hoře*;
- ii. města: *v Kladně* × *na Kladně*; *v Mělníku* × *na Mělníku*; *v Příbrami* × *na Příbrami*;
- iii. městské čtvrti: *v Břevnově* × *na Břevnově*; *v Hatích* × *na Hatích*;
- iv. ulice: *v Kotlářské ulici* × *na Kotlářské ulici*; obecný rozdíl spojení: *bydlet / nacházet se v ulici* × *na ulici*;
- v. instituce: *v ministerstvu* × *na ministerstvu*; *v (Českém) rozhlase* × *na (Českém) rozhlase*; *studovat školu* × *ve škole* × *na škole*;

²¹ Materiál byl získán v rámci projektu MK ČR Zpřístupnění dotazů jazykové poradny, program NAKI II, reg. č. DG16P02B009, řešitel projektu: Martin Prošek.

²² S touto konkurencí pak úzce souvisí i konkurence dynamických spojení s *do* × *na*.

²³ Podstatnou částí dotazů směřovaných jazykové poradně, které tematizují užití předložky *na*, se týkají toponym. U nich je situace specifická a více než kde jinde závisí na místním úzu.

²⁴ Adverbiální spojení s toponymem *Ukrajina* je zcela specifické. Spadá sice spolu s toponymy *Slovensko*, *Morava* k výjimkám daným historickým vývojem, v posledních letech ovšem sílí tendence používat vazby *v Ukrajině* a *do Ukrajiny*. V korpusu ČNK syn_v6 je 261 dokladů *v Ukrajině* a 165 dokladů *do Ukrajiny*. Přestože nemusí jít ve všech případech o lokální určení, mnohé z nich takové nepochybně jsou: *podle něj totiž v Ukrajině žijí dvě komunity volyňských Čech*; *Na konci října v Ukrajině proběhnou prezidentské volby*; *pivo vyvážíme do Ukrajiny*; *zásilky měly směřovat do Ukrajiny*. Důvod proměny tradiční, vžitě vazby by mohl ležet ve společenské, resp. politické oblasti. Mohla by jím být spíše vědomá snaha po jazykovém zrovnoprávnění Ukrajiny jakožto suverénní země se zeměmi jinými. Pro to, že nejspíše nejde jen o prostou analogii, zjednodušování spektra užívaných prostředků, hovoří i podstatně nižší doklady těchto vazeb s toponymem *Slovensko*: 63 dokladů *do Slovenska*, 63 dokladů *v(e) Slovensku*. Toto srovnání je ještě třeba doplnit celkovým počtem obou lemmat, neboť *Slovensko* má v syn_v6 více než třikrát vyšší celkový výskyt: *Ukrajina* 158 900 výskytů, *Slovensko* 527 309 výskytů.

²⁵ Předmětem jednoho dotazu byla i vazba *v ostrovním ráji Havaji* × *na ostrovním ráji Havaji*.

- vi. objekty, plochy: *v prodejně × na prodejně; v pobočce × na pobočce; v penzionu × na penzionu; v bazéně × na bazéně;*²⁶ *v klinice × na klinice; v centrále × na centrále; na stanici × ve stanici (metra); na vršovickém zámečku × ve vršovickém zámečku; účet na e-shopu × u e-shopu × v e-shopu;*
- vii. další významy: *ve světovém žebříčku × na světovém žebříčku.*

V dotazech na konkrétní slovesné vazby a vazby s deverbativy se (mnohdy opakovaně) objevila tato spojení:

- i. *vyzrát nad něčím × na něco;*
- ii. *dbát něčeho × na něco;*²⁷
- iii. *popatřit na něco × něco;*
- iv. *přihlášení do něčeho × na něco;*
- v. *nákup za stravenky × na stravenky; nákup za poukázku × na poukázku;*
- vi. *zpětná vazba k něčemu × na něco;*
- vii. *náklady za něco × na něco;*
- viii. *řešení čeho × na něco;*
- ix. *žádanka o něco × na něco;*
- x. *účast v konkurzu × na konkurzu;*
- xi. *práce v něčem × na něčem;*
- xii. *posudek něčeho × o něčem × k něčemu × na něco;*
- xiii. *integrace do trhu práce × na trh práce;*
- xiv. *varianta něčeho × na něco.*

6 Závěr

V oblasti předložek užívaných v češtině se podle mě uplatňují dva hlavní typy zdánlivě protichůdných změn: rozšiřování variace a redukce variace doprovázená redukcí prostředků. Prvním případem je zejména (ne-li jenom) vznik sekundárních prepozic. Druhá tendence má pak značné množství konkrétních podob a příčin. Ve své práci jsem se pokusila ukázat, že motivací těchto změn mohou být tendence vnitrojazykové, zvláště posuny v kognitivním pojmání různých vztahů a simplifikace systému prostředků pro jejich vyjadřování, i jazykový kontakt, který je v evropském areálu nesmírně silný. Pokusila jsem se také vznést argumenty pro to, že změna ve vyjadřování vztahů ve flektivním jazyce nemusí spočívat v proměně pádového systému, ale že předložky vykazují nemalou míru funkční autonomie.

²⁶ U vazeb se substantivem *bazén* je třeba brát v potaz rozdíl areálu a nádrže s vodou a také rozdíl nářeční.

²⁷ U slovesa *dbát* hraje roli i rozdíl jeho jednotlivých významů.

Literatura

BLATNÁ, Renata (2006): *Víceslovné předložky v současné češtině*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

BOERS, Frank (1996): *Spatial Prepositions and Metaphor: A Cognitive Semantic Journey Along the Up-down and the Front-back Dimensions*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

CROFT, William (2001): *Radical Construction Grammar: Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford University Press.

ČECHOVÁ, Marie (1981): K expanzi předložky na v současné jazykové praxi. *Naše řeč*, r. 64, č. 1, s. 33–45.

ČERMÁK, František (1996): Systém, funkce, forma a sémantika českých předložek. *Slovo a slovesnost*, r. 57, č. 1, s. 30–46. DANEŠ, František – HLAVSA, Zdeněk (1987): *Větné vzorce v češtině*, 2. vydání. Praha: Academia.

EVANS, Vyvyan – TYLER, Andrea (2003): *The semantics of English Prepositions: Spatial Scenes, Embodied Meaning and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.

HASPELMATH, Martin (1998): How young is Standard Average European? *Language Sciences*, r. 20, č. 3, s. 271–287.

ITKONEN, Esa (2015): Ústřední role normativity v jazyce a v lingvistice. *Studie z aplikované lingvistiky*, r. 6, č. 2, s. 95–117, originál: Esa Itkonen (2007): The central role of normativity in language and linguistics, přel. Martin Beneš.

JUDA, Karel (1922): Choditi maminkou. *Naše řeč*, r. 6, č. 7, s. 209–210.

KROUPOVÁ, Libuše (1971): K synchronnímu pojetí českých nevlastních předložek při lexikografickém zkoumání. *Slovo a slovesnost*, r. 32, č. 3, s. 225–231.

KROUPOVÁ, Libuše (1973): Sporné případy nevlastních předložek. *Naše řeč*, 56, č. 1, s. 19–26.

KROUPOVÁ, Libuše (1974): K diskusi o slovnědruhové povaze předložek a jejich klasifikaci. *Slovo a slovesnost*, r. 35 č. 4, s. 265–268.

KROUPOVÁ, Libuše (1982): K stylistickému využití sekundárních předložek v umělecké literatuře. *Naše řeč*, 65, č. 1, s. 19–22.

KROUPOVÁ, Libuše (1984): Klasifikace sekundárních předložek z hlediska jejich tvoření. *Naše řeč*, r. 67, č. 3, s. 113–116.

LANGACKER, Ronald W. (2000): *Grammar and Conceptualization*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

LANGACKER, Ronald W. (2008): *Cognitive grammar. A basic introduction*. New York: Oxford University Press.

- LEHMANN, Christian (2002): *Thoughts on grammaticalization*. Erfurt: Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt. Dostupné z: <https://www.christianlehmann.eu>, cit. 24. 3. 2018.
- LOPATKOVÁ, Markéta – ŽABOKRTSKÝ, Zdeněk – KETTNEROVÁ, Václava a kol. (2008): *Valenční slovník českých sloves*. Praha: Karolinum.
- LOPATKOVÁ, Markéta – KETTNEROVÁ, Václava – BEJČEK, Eduard – VERNEROVÁ, Anna – ŽABOKRTSKÝ, Zdeněk (2016): *VALLEX 3.0*. LINDAT/CLARIN digital library at the Institute of Formal and Applied Linguistics, Charles University. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/11234/1-2307>.
- NEWMeyer, Frederick J. (2000): *Language Form and Language Function*. 1. vydání 1998. Cambridge, Massachusetts: A Bradford Book.
- Obchod se smíšeným zbožím (1937), rubrika Drobnosti. *Naše řeč*, r. 21, č. 1, s. 29–30.
- PANEVOVÁ, Jarmila (1980): *Formy a funkce ve stavbě české věty*. Praha: Academia.
- PROKŠOVÁ, Hana (2017): Předložkový instrumentál v současné češtině. In: ULIČNÝ, Oldřich (ed.): *Struktura v jazyce, jazyk v komunikaci*. Liberec: Technická univerzita v Liberci.
- SGALL, Petr (1967): *Generativní popis jazyka a česká deklinace*. Praha: Academia.
- SPAL, Jaromír (1975): Větné členství instrumentálu komitativního. *Naše řeč*, r. 58, č. 4, s. 195–199.
- STOLZ, Thomas – STROH, Cornelia – URDZE, Aina (2006): *On Comitatives and Related Categories*. New York, Berlin: Mouton de Gruyter.
- STOLZ, Thomas – STROH, Cornelia – URDZE, Aina (2013): Comitatives and Instrumentals. In: Dryer, Matthew S. – Haspelmath, Martin (eds.): *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. Dostupné z: <http://wals.info/chapter/52>, cit. 29. 3. 2018.
- TALMY, Leonard (2000): *Toward a Cognitive Semantics. Volume I: Concept Structuring Systems*. Cambridge, Massachusetts: A Bradford Book.
- TROST, Pavel (1963): K prostému instrumentálu v češtině. *Slovo a slovesnost*, r. 24, č. 1.
- TRUDGILL, Peter (2011): Social contact, language structure and language change (kapitola 17). In: Wodak, Ruth – Johnstone, Barbara – Kerswill, Paul (eds.): *The SAGE Handbook of Sociolinguistics*. SAGE Publications Ltd., s. 236–248.
- ULIČNÝ, Oldřich (2000): *Instrumentál v struktuře české věty*. Praha: Karolinum, 1., upravené vydání.

Mluvnice

CVRČEK, Václav a kol. (2010): *Mluvnice současné češtiny 1. Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum.

HAVRÁNEK, Bohuslav – JEDLIČKA, Alois (1980): *Česká mluvnice*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

KARLÍK Petr – NEKULA, Marek – RUSÍNOVÁ, Zdenka a kol. (1995): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství lidové noviny.

KOŘENSKÝ, Jan – KOMÁREK, Miroslav a kol. (1986): *Mluvnice češtiny 2, Tvarosloví*. Praha: Academia.

PANEVOVÁ, Jarmila (2014): *Mluvnice současné češtiny 2. Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu*. Praha: Karolinum.

ŠMILAUER, Vladimír (1972): *Nauka o českém jazyku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

ŠTÍCHA, František a kol. (2013): *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.

TRÁVNÍČEK, František (1949): *Mluvnice spisovné češtiny, II. díl: Skladba*. Praha: Melantrich.

Zdroje

Český národní korpus: korpusy syn2015, ortofon_v6, syn verze 6, diakorp_v6. Ústav českého národního korpusu, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. Dostupné z: <https://www.korpus.cz/>.

Databáze dotazů jazykové poradně ÚJČ AV ČR, projekt MK ČR Zpřístupnění dotazů jazykové poradny, program NAKI II, reg. č. DG16P02B009, řešitel projektu: Martin Prošek.

Publikační činnost

PROKŠOVÁ, Hana – SMEJKALOVÁ, Kamila (2017): Odchylky od spisovné jazykové normy v současných právních textech. *Správní právo*, vyd. Ministerstvo vnitra, r. 50, č. 7, s. 354–363.

PROKŠOVÁ, Hana (2017): Předložkový instrumentál v současné češtině. ULIČNÝ, Oldřich (ed.): *Struktura v jazyce, jazyk v komunikaci*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2017.

ADAM, Robert a kol. (2017): *Gramatické rozborů češtiny*. Praha: Karolinum; spoluautorka.

PROKŠOVÁ, HANA (2016): Konkurenční předložkové vazby v současné češtině. In: LIŠKOVÁ, Michaela – VODRÁŽKOVÁ, Veronika – DĚNGEOVÁ, Zuzana (eds.): *Akademický slovník současné češtiny a software pro jeho tvorbu aneb Slovníky a jejich uživatelé v 21. století: Sborník abstraktů z workshopu*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, s. 61–62.

PROKŠOVÁ, Hana (2015): Adaptace jmenného rodu některých typů cizích apelativ přejímaných do češtiny. In: Svobodová, Diana, ed.: *Skryté přednosti přejatých slov* (Dostupné z: <<http://konference.osu.cz/approval/index.php>>). Sborník v tisku.

SVOBODOVÁ, Ivana a kol. (2015): *Psaní velkých písmen v češtině*. Praha: Academia (HP: autorství 3 kapitol).

DUFEK, Ondřej – KŘÍŽ, Adam – PROKŠOVÁ, Hana (2013): Pražské přednášky zahraničních profesorů. *Studie z aplikované lingvistiky*, 1/2013, s. 115–126.

KŘÍŽ, Adam – PROKŠOVÁ, Hana (2013): Užívání zástupných názvů jako věcný a pravopisný problém. *Naše řeč*, r. 96, č. 1. s. 36–49.

PROKŠOVÁ, Hana (2013): Mareš, Petr (2012): Nejen jazykem českým: studie o vícejazyčnosti v literatuře. *Nová čeština doma a ve světě*, č. 1–2, s. 17–23.

PROKŠOVÁ, Hana (2012): Části těla jako nástroje – sémantika (bez) předložkového instrumentálu. In: VAŇKOVÁ, Irena – WIENDL, Jan (eds.): *Tělo, smysly, emoce v jazyce*. Praha: FF UK, s. 137–146.

PROKŠOVÁ, Hana (2012): 22 hesel in: M. Pravdová (ed.): *Jsme v češtině doma?* Praha: Academia.

PROKŠOVÁ, Hana (2012): O novém českém slovese lajkovat. *Naše řeč*, r. 95, č. 2. s. 109–112.

PROKŠOVÁ, Hana (2012): Výzkum psané češtiny českých neslyšících na FF UK. *Studie z aplikované lingvistiky*, č. 1–2/2012, s. 173–174.

Konferenční činnost

Király Péter 100, Budapešť 22.–23. 11. 2017; příspěvek: *Changes of the instrumental structures in Czech: The case of preposition S (with)*.

35. studentský workshop Žďárek, FF UK, Mělník 12.–14. května 2017; příspěvek: *Čím zaléváte bazalku na parapetu?*.

Workshop Akademický slovník současné češtiny a software pro jeho tvorbu aneb Slovníky a jejich uživatelé v 21. století, Praha 29.–30. listopadu 2016; příspěvek: *Konkurenční předložkové vazby v současné češtině*.

Lingvistika a literární věda: cesty a perspektivy, Liberec 22.–23. září 2016; příspěvek: *Předložkový instrumentál v současné češtině*.

35. studentský workshop Žďárek, FF UK, Mělník 29. dubna – 1. května 2016; příspěvek: *Dexempo krumplex* (spolu s Ondřejem Dufkem).

Lingvistika Praha 2015, FF UK a ÚJČ AV ČR, Praha 22.–24. října 2015; vedení workshopu *Aspekty psané češtiny českých neslyšících*.

Lingvistické odpoledne v Olomouci, FF UPOL, Olomouc 13. května 2015; příspěvek: *S tím si nejsem jistá: (bez) předložkové vazby s instrumentálem*.

35. studentský workshop Žďárek, FF UK, Poděbrady 17.–19. dubna 2015; příspěvek: *Opití a nevyspaní*.

Lingvistika Praha 2013, FF UK a ÚJČ AV ČR, Praha 4.–6. dubna 2013, příspěvek: *Pár slov ke konektivnímu prostředku přičemž*.

XIV. mezinárodní setkání mladých lingvistů, Olomouc 6.–8. května 2013, příspěvek: *Strategie užívání předložek v psané češtině českých neslyšících*.

Velká písmena jako problém kodifikace, Praha 23.–24. září 2013, příspěvek: *Velká písmena v označení organizačních složek a ve specifických názvech výrobků*.

33. studentský workshop Žďárek, Litoměřice 22.–23. listopadu 2013, příspěvek: *Principy prepozicionizace aneb Předložka je, když...*

Kruh přátel českého jazyka, FF UK, Praha 12. prosince 2012: *Funkční slova v psané češtině českých neslyšících* (spolu s Evou Lehečkovou).

Akademická činnost

od 2016	asistentka Ústavu českého jazyka a teorie komunikace a Ústavu jazyků a komunikace neslyšících Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, hlavní pracovní poměr
od 2014	externí spolupracovnice Centra pro zjišťování výsledků vzdělávání – CERMAT, hlavní revizorka plošných srovnávacích testů pro 5., 7. a 9. třídy základních škol
od 2013	externí spolupracovnice Centra pro zjišťování výsledků vzdělávání – CERMAT, hlavní revizorka didaktických testů pro maturitní zkoušku (získán certifikát pro tvůrce testových úloh), revizorka didaktických testů pro maturitní zkoušku Neslyšících
2013–2014	revizorka při přípravě ČSN 01 6910 Úprava dokumentů zpracovaných textovými procesory (vstoupila v platnost 1. srpna 2014)
od 2009	vědecká pracovnice oddělení jazykové kultury Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. (od 2018 přechod na 0,1 úvazku)

Organizační činnost

od 2018	spoluorganizátorka veřejné vzdělávací akce Den češtiny 2018
od 2016	spoluorganizátorka mezinárodní konference Linguistics Prague (FF UK)
2016	spoluorganizátorka výroční konference 100 let Naší řeči (ÚJČ AV ČR)
od 2013	spoluorganizátorka konference Lingvistika Praha (FF UK)
od 2014	spoluorganizátorka studentských workshopů Žďárek (FF UK)
od 2009	spoluorganizátorka třídenního filmově-vzdělávacího semináře Film Sokolov; od 2015 hlavní organizátorka a předsedkyně zapsaného spolku Film Sokolov

Zapojení do výzkumných projektů

3. července 2017 vedení dílny na festivalu Šrámkova Sobotka: *Jazykové korpusy ve výuce českého jazyka*
- od 2017 účast v projektu OP VVV *Zvýšení kvality vzdělávání žáků, rozvoje klíčových kompetencí, oblastí vzdělávání a gramotností, Společenství praxe*, oblast: čtenářská gramotnost; reg. č. CZ.02.3.68/0.0/0.0/16_011/0000664
- 2016–2017 účast v grantu NAKI *Zpřístupnění dotazů jazykové poradny v lingvisticky strukturované databázi* (HP: vedoucí sekce věnované syntaxi); řešitel: PhDr. Martin Prošek, Ph.D., spoluřešitel: doc. Ing. Luděk Müller, Ph.D.; registrační číslo: DG16P02B009
- 2014–2016 účast na projektu LINDAT-CLARIN; řešitel: prof. RNDr. Jan Hajič, Dr., spoluřešitel: doc. RNDr. Karel Oliva, Dr., reg. číslo: LM2010013
- 2012 řešitelka vnitřního grantu FF UK *Výzkum užívání funkčních slov v psané češtině českých neslyšících*
- 2011–2013 účast v grantu GA ČR *Psaní velkých písmen v češtině*; řešitelka: PhDr. Ivana Svobodová, registrační číslo P406/11/2017

Pedagogická činnost

- od 2016 pravidelná výuka na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy: Ústav českého jazyka a teorie komunikace, Ústav jazyků a komunikace neslyšících, Ústav translatologie
- od 2011 pravidelná externí výuka na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy
- od 2009 lektorka vzdělávacích kurzů Český jazyk v právní praxi, Úprava písemností a Stylizace právních textů, Justiční akademie, Masarykovo nám. 183, Kroměříž (kurzy probíhají po celé ČR)

Doplňující výuková činnost

21. září 2017 organizace seznamovacího kurzu Souznak pro studenty oboru Čeština v komunikaci neslyšících, Ústav jazyků a komunikace neslyšících FF UK; přednáška: *Dělám to tímhle alias Inkorporace prostředku v ČZJ*
- od 2017 participace na přípravném kurzu Uvedení do jazykovědné a literárněvědné bohemistiky; přednášky *Cvičení z morfologie, Cvičení ze syntaxe*
- od 2017 participace na přípravě elektronického kurzu o využití jazykových korpusů ve výuce; Ústav českého jazyka a teorie komunikace FF UK
- od 2015 participace na přípravě elektronického kurzu Uvedení do jazykovědné a literárněvědné bohemistiky; přednáška *Cvičení ze syntaxe*